

Özgün araştırma

Ebeveynler ve Özel Gereksinimli Çocuklar

Ebeveynlerin Özel Gereksinimli Çocuklara Yönelik Algılarının İncelenmesi

Mehmet Toran¹, Damla Etgüer¹, Özge Ünsever¹

¹TC İstanbul Kültür Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü

Özet

Amaç: Bu araştırmanın amacı normal gelişim gösteren çocuk ebeveynlerinin özel gereksinimli bireyler hakkındaki farkındalıkları, onları nasıl algıladıkları, çocuklarına özel gereksinimli bireyleri nasıl anlattıklarını incelemektir.

Yöntem: Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırmanın çalışma grubundan elde edilen verilerin analizinde bir durum saptaması ve görüşlerin incelenmesi yapıldığı için betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Çalışma grubunun oluşturulmasında kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu; çocukları normal gelişim gösteren ve okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 17 ebeveyn oluşturmaktadır. Ebeveynlerin tamamı etik olarak izin alınmış ve araştırmaya gönüllü katılmış anneler oluşturmaktadır. Araştırmanın veri yöntemi olarak görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşmelerin gerçekleştirilmesi için araştırmacılar tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturularak ebeveynlerden derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerden sonra veriler dokümanite edilerek betimsel analiz ilkeleri doğrultusunda kategoriler ve temalar oluşturulmuştur.

Bulgular ve Sonuç: Araştırmanın bulguları incelendiğinde, ebeveynlerin özel gereksinimli bireylerin farkında oldukları, özel gereksinimli bireyleri normal gelişim gösteren çocukları ile aynı ortamda bulunmalarının önemine vurgu yaptıkları, kamusal alanın özel gereksinimli bireylerin ihtiyaçlarına göre düzenlemesine yönelik farkındalıklarının olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyn, ebeveyn tutumları, özel eğitim, özel gereksinimli bireyler

Sorumlu Yazar: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Toran, TC İstanbul Kültür Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Ataköy Yerleşkesi, 34156, Bakırköy/İSTANBUL. m.toran@iku.edu.tr

Original Research

Parents and Children with Special Needs

Investigation of the Parents' Perceptions towards Children with Special Needs

Mehmet Toran¹, Damla Etgür¹, Özge Ünsever¹

¹TC İstanbul Kültür University, Faculty of Education, Department of Elementary Education

Abstract

Objectives: The purpose of this study is to examine the awareness and knowledge of parents with normally developed children regarding children with special needs; how they perceive and how they describe individuals with special needs to their children.

Method: In this study, the qualitative research method was adopted. And the descriptive analysis method was employed because situation determination and opinions were examined in the analysis of the data obtained from the study group. Snowball sampling method was used to form and gather up the study group. 17 parents who have children with normal development and go on preschool education institution constituted the study group of the research. The parents were composed the mothers have given informed consent and voluntarily participated into the study. The interview method was used as the data method of the research. In order to conduct the interviews, researchers formed a semi-structured interview form and thus, it would be possible to conduct in-depth interviews with the parents. After the interviews, the data was documented and categories and themes were formulated in the light of descriptive analysis principles.

Result and Conclusion: When the findings of the study were examined, it was found out that parents have a genuine awareness concerning children with special needs in that they emphasize the importance of interaction between their children with normal development with the children with special needs by coming together in the same environment, and they also have an awareness regarding the need of the public spaces' regulations according to the children with special needs.

Keywords: *Parents, parental attitudes, special education, individuals with special needs*

Corresponding Author: Asst. Prof. Mehmet Toran, TC İstanbul Kültür University, Faculty of Education, Department of Elementary Education, Atakoy Campus, 34156, Bakırköy/İSTANBUL. m.toran@iku.edu.tr

Giriş

Erken çocukluk döneminde çocukların çevrelerine karşı duyarlılıkları üst düzeyde olmak ile birlikte farklılıkların, sosyal ilişkilerin, toplumsal kuralların farkında olarak yaşamın inşa sürecine önemli katkılar sunmaktadırlar (Harter, 1981; Karaca, Gündüz, & Aral, 2011). Bu dönemdeki çocuklar yaşadıklarını, gördüklerini çok hızlı bir şekilde edinmekle birlikte kendi kimliklerini, tutumlarını, algılarını da çevrelerindeki yetişkinleri rol model olarak kabul ederek oluşturmaktadırlar (Oruç, 2010). Dolayısıyla çocuklar içinde yaşadıkları toplumun bir parçası olmaya çalışmak ile birlikte gözlemleri ile olay ve olgulara karşı tutum geliştirmekte ve kendi değer yargılarını da oluşturmaktadır (Şengün, 2007). Kendi değer yargılarını oluşturan çocuklar çevrelerindeki bireylere karşı tutumlar geliştirmekte ve geliştirilen bu tutumlar uzun vadede toplumsal ilişkileri, etkileşimleri belirlemektedir (Yağmurlu, Sanson & Köymen, 2005). Bu sebeple, çocukların erken dönemde çevrelerindeki farklılıklara karşı olumlu tutum geliştirebilmesi ileriki dönemlerinde farklılıklara saygı duyabilmesi, empati kurabilme becerisinin gelişebilmesi açısından önem taşımaktadır.

Çocuklar erken yaşta bireysel farklılıklar ile karşı karşıya gelmekte, kendisinden farklı olana ilgi duymakta ve kendisinden farklı olanı merak etmektedir (Dunn, Brown, Slomkowski, Tesla, & Youngblade, 1991). Bu noktada çocuklar ilgi ve meraklarını gidermek için kendilerine özgü stratejiler geliştirmek ile birlikte yetişkinlerin, akranlarının tutum ve davranışlarını da temel referans kaynağı olarak kabul etmektedirler (Beyazkürk, Anlık, & Dinçer, 2007). Dolayısıyla erken çocukluk döneminde bireysel farklılıklara sahip çocuklara karşı geliştirilen tutum bir anlamda çocukların çevrelerindeki yetişkinlerin tutumları ile paralel olmak ile birlikte yetişkinlerden etkilenecek geliştirilmektedir (Dunn & Cutting, 1999). Bu noktada bireysel farklılık gruplarından biri olan özel gereksinimli çocukların toplumsal yaşamı etkili bir şekilde kullanmaları, görünür olmaları ve aynı zamanda da kendilerini kabul ettirmeleri normal gelişim gösteren akranlarının tutumları ile de açıklanmaktadır (Çulhaoğlu-İmrak, & Sığırtmacı, 2010; Şahin, & Güldenoğlu, 2013).

Özel gereksinimli bireyler, toplumsal yaşamı kendilerine sağlanan kolaylıklar doğrultusunda kullanmaktadırlar. Bu bağlamda gerçekleştirilen eğitim, alt yapı, kamusal alanların kullanımı ile ilgili yapısal ve yasal düzenlemeler özel gereksinimli bireylerin içinde yaşadıkları çevrede normal gelişim gösteren bireyler gibi sunulan olanakları kullandıkları görülmektedir (Butler & Bowlby, 1997; Sherlaw, Lucas, Jourdain & Monaghan, 2014; Vural & Yücesoy, 2003). Her ne kadar özel gereksinimli bireyler için kamusal alanların kullanımı yapısal ve yasal düzenlemeler ile kolaylaştırılsa da içinde yaşanılan toplumdaki bireylerin

tutumları, hem özel gereksinimli bireyin hemde birinci derecede akrabaları ya da aile üyeleri için kamusal alanın kullanımı üzerinde kolaylaştırıcı veya engelleyici etki yaratmaktadırlar (Hall, 2004; Öncül & Batu, 2005). Dolayısıyla sosyal kabul özel gereksinimli bireyin yakın çevresinden başlayarak kullanabildikleri alanlara doğru geniş bir çerçevede gerçekleşmektedir. Bu noktada özellikle yetişkinlerin tutumları özel gereksinimli bireylerin kamusal alanda görünür olmalarını önemli düzeyde etkilemekte ve bu tutumları aynı zamanda kendi çocuklarına da doğrudan yansıtmaktadır (Huckstadt & Shutts, 2014).

Yetişkinleri rol model olarak kabul eden çocuklar, yetişkinlerin özel gereksinimli bireylere karşı tutumlarını kolaylıkla edinebilmekte ve aynı zamanda benzer tutumu da çocuğun kendisi özel gereksinimli bireye karşı sergileyebilmektedir (Mavropoulou & Sideridis, 2014). Özel gereksinimli bireylere karşı ayrımcı, reddedici, dışlayıcı tutum sergileyen ve aynı zamanda da özel gereksinimli bireyleri hastalıklı olarak değerlendiren yetişkinlerin özel gereksinimli bireyleri kamusal alandan dışlamaya ve sınırlı bir alanda yaşamını sürdürmeye zorlamaktadır (Simplican, Leader, Kosciulek & Leahy, 2015). Bu gibi yetişkin tutumları çocukların özel gereksinimli bireylere karşı benzer tutum geliştirmelerine neden olabilmektedir (Ballard, 2016; Öncül & Batu, 2005). Dolayısıyla yetişkinlerin özel gereksinimli bireylerin farkında olmaları, özel gereksinimli bireylerin haklarını bilmeleri, özel gereksinimli bireyleri farklılıkları ile birlikte kabul etmeleri toplumsal uzlaşmayı olumlu yönde etkileyebilmek ile birlikte bu yetişkinlerin çocuklarının da benzer yönde sosyal kabul tutumlarını benimsemelerini kolaylaştırabilmektedir (McConkey, Dowling, Hassan & Menke, 2013). Erken çocukluk döneminden itibaren normal gelişim gösteren çocuklara kazandırılan sosyal kabul becerileri çocukların özel gereksinimli akranlarını kolaylıkla kabul etmelerine, onlarla etkileşime, iletişime girmelerine, ortak alanları kolaylıkla paylaşmalarına, dayanışma içinde birlikte yaşamalarına yönelik tutum geliştirmelerini desteklemektedir (Öncül & Batu, 2005). Bununla birlikte yapılan araştırmalar özel gereksinimli çocukların normal gelişim gösteren çocuklarla bir arada olmalarının normal gelişim gösteren çocukların iletişim becerilerini olumlu etkilediği, akademik kazanımlarını arttırdığı (Sermier Dessemontet & Bless, 2013), farklılıklara karşı olumlu tutumlar geliştirdiklerini; özel gereksinimli çocukların da özel eğitim uygulamalarına kıyasla normal gelişim gösteren akranlarıyla bir arada bulunduğu eğitim uygulamalarındaki kazanımlarının daha fazla veya özel eğitimde kazanılana eşit olduğunu belirtmektedir (Nasibullov, Kashapova & Shavaliyeva, 2015).

Özel gereksinimli bireylerin, kamusal alanları normal gelişime sahip bireylerle birlikte ortak bir şekilde herhangi bir ayrıma, dışlanmaya ve ötekileştirilmeye maruz kalmadan

kullanmaları büyük bir önem taşımaktadır. Bu önem üzerinden özel gereksinimli bireylere yönelik tutumların pozitif yönde olması bu yönde değişim göstermesinde yetişkinlerin rolü oldukça büyüktür. Bu noktada yetişkinlerin normal gelişim gösteren çocuklara özel gereksinimli bireylere ilişkin olumlu tutumu aktarmaları, onlarla ortak yaşama alanı oluşturmaları ve normal gelişim gösteren çocuklara rol model olmaları oldukça önemlidir. Normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli akranlarına karşı gösterecekleri/sergileyecekleri tutum da aynı zamanda özel gereksinimli çocuğun görünür olması önem taşımaktadır. Bu önem üzerinden mevcut araştırmada normal gelişime sahip çocukların ebeveynlerinin özel gereksinimli bireyler hakkındaki farkındalıkları, onları nasıl algıladıkları, çocuklarına özel gereksinimli bireyleri nasıl anlattıklarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma yöntemi itibarı ile görüşmeye katılan ebeveynler ile sınırlı olmak ile birlikte görüşmelerden elde edilen verilerin ebeveynlerin görüşlerini tarafsız bir şekilde yansıttığı varsayılmıştır.

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde çalışma grubu, çalışmada kullanılan verilerin toplanması, veri toplama süreci ve verilerin analizine yer verilmektedir. Yapılan bu araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması benimsenmiştir. Durum, sınırlandırılmış bir sistem olarak tanımlanmaktadır ve bir olayı, bir etkinliği veya bir süreci içerebilir (Johnson & Christensen, 2014). Mevcut araştırmadaki durum çalışması normal gelişime sahip çocukların ebeveynlerinin özel gereksinimli bireyler hakkındaki farkındalıkları, onları nasıl algıladıkları, çocuklarına özel gereksinimli bireyleri nasıl anlattıklarının incelenmesidir. Durum çalışması, araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistem hakkında çoklu bilgi kaynakları aracılığıyla derinlemesine bilgi topladığı bir durumun betimlenmesi olarak tanımlanabilir (Creswell, 2013). Araştırmanın çalışma grubundan elde edilen verilerin analizinde bir durum saptaması ve görüşleri incelendiği nitel veriler için betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler standartlık ve esneklikten özellikleri ile testler ve anketlerdeki sınırlılığı ortadan kaldırdığı ve aynı zamanda çalışılan konu üzerinde derinlemesine bilgi sağladığı için araştırmacılar tarafından tercih edilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Verilerin analizi aşamasında, öğretmenlerle yapılan yüz yüze görüşmeler yazıya dökülmüş ve tek tek okunmuştur. Araştırmacılar, araştırmanın amacı ve görüşme sorularını göz önünde bulundurarak okumalarını yapmış ve her bir görüşme için belirli kodlar ortaya çıkmıştır. Ardından, belirlenen kodlar belirli temalar altında toplanmış ve katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılarak sunulmuştur.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunun oluşturulmasında kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yaklaşım araştırmacının problemine ilişkin olarak zengin bilgi kaynağı olabilecek birey veya durumların saptanmasında özellikle etkilidir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Araştırmada görüşmelerin yapılacağı çalışma grubunun seçiminde araştırmacılar tarafından belirlenen temel ölçütler çocukları normal gelişim gösteren ve okul öncesi eğitim kurumuna devam eden ebeveynler olarak belirlenmiştir. Çalışma grubu gönüllülük ilkesi doğrultusunda oluşturulmuştur. Araştırmanın çalışma grubunu çocukları normal gelişim gösteren ve okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 17 gönüllü ebeveyn oluşturmakta ve bu ebeveynlerin tamamı annelerden oluşmaktadır. Çalışma grubunun demografik değişkenlere göre dağılımları incelendiğinde yaş aralığının 31 ile 45 yaş arasında olduğu, öğrenim durumlarına göre ise 1'i ortaokul, 8'i lise, 1'i ön lisans, 5'i üniversite ve 2'sinin yüksek lisans mezunu olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin 6'sının ev hanımı, 11'nin ise farklı iş kollarında çalıştıkları belirlenmiştir. Ebeveynlerin gelir düzeyine göre kendilerini nasıl algıladıklarına ilişkin dağılıma bakıldığında 3'ünün yüksek gelir düzeyinde, 14'ünün orta gelir düzeyinde algıladığını ifade ettikleri görülmüş ve ebeveynlerden 2'sinin ailesinde 4'ünün ise yakın çevresinde özel gereksinimli birey olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın veri toplama yöntemi olarak görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşmelerin gerçekleştirilmesi için araştırmacılar tarafından katılımcıların tutumlarında belirleyici olduğu düşünülen demografik değişkenler ile yakın çevrelerinde veya ailelerinde özel gereksinimli birey olup olmadığı bilgilerini içeren Demografik Bilgi Formu ve yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu "ebeveynlerin kaynaştırma uygulaması hakkındaki görüşleri, ebeveynlerin özel gereksinimli bireyleri çocuklarına nasıl anlattıkları, özel gereksinimli bireyler için yapılan düzenlemeler hakkında görüşleri, ebeveynlerin özel gereksinimli bireylere yönelik farkındalığı" gibi başlıkları içeren ve derinlemesine veri toplamayı olanaklı kılan 12 açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Görüşmede sorulacak soruların görüşülen birey tarafından kolayca anlaşılabilmesi için bu soruların mümkün olduğu ölçüde açık ve belirgin bir şekilde ifade edilmesine özen gösterilmiştir (Yıldırım & Şimşek 2016). Yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulurken alan yazını taranarak, açık uçlu soru havuzu oluşturulmuştur. Konu hakkında uzman iki bilim insanından sorular hakkında görüş alınarak soru formu ve sorular yeniden düzenlenerek gözden geçirilmiştir. Nitel araştırma

yöntemleri konusunda uzman bir bilim insanından da yarı yapılandırılmış soruların soruluşu hakkında uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşleri sonucunda yeniden düzenlenen yarı yapılandırılmış görüşme formu soruların anlaşılabilirliğinin değerlendirilmesi amacıyla üç ebeveyn ile pilot çalışma yapılarak değerlendirilmiş ve yarı yapılandırılmış görüşme formuna son hali verilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinde ebeveynler görüşme süreci hakkında bilgilendirilmiş, görüşme sürecinde görüşmenin ses kaydı için izin alınmıştır. Görüşmeler ebeveynlerle birebir görüşülerek rahat edecekleri bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Görüşme sürecinde araştırmacılar yönlendirici sorular sormaktan kaçınarak görüşme sorularını bütün ebeveynlere aynı sırayla sormuşlardır.

Verilerin Analizi

Veri analiz sürecinde görüşmelerden elde edilen veriler deşifre edilerek dökümanite edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubundan elde edilen verilerin analizinde bir durum saptaması ve görüşlerin incelenmesi yapıldığı için betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda önce kodlamalar yapılarak kategoriler oluşturulmuş, kategorilerden de temalara belirlenmiştir. Verilerin analizinin kapsam güvenilirliğinin belirlenmesi amacıyla uyuşum yüzdesi formülü kullanılmıştır. Uyuşum yüzdesi (Agreement percentage) " $\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş birliği}}{\text{Görüş birliği} + \text{Görüş ayrılığı}} \times 100$ " formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Analizin uyuşum yüzdesinin 0.91 olduğu bulunmuş ve uyuşum oranının %70'in üzerinde olması ile mevcut veri analizinin güvenilir olduğu saptanmıştır. Verilerin analizi sonucunda 5 ana tema ve iki alt temaya bulunmuştur.

Tablo 1. Verilerin analizi sonucu ortaya çıkan tema ve alt temalar

Temalar
1. Eğitim Teması
1.1. Özel Eğitim
1.2. Kaynaştırma
2. Bir Arada Yaşama Teması
3.Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Farkındalık
4.Farklılıkları Tanıma ve Saygı
5.Özel Gereksinimli Bireylerin Yaşamının Kolaylaştırılması ve Bunun Farkında Olma

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın verilerinden elde edilen bulguların sunumu ve bu bulguları vurgulayan ebeveyn görüşlerinden alıntılar yapılarak bulgular yorumlanmıştır. Verilerin analizi sonucunda eğitim, bir arada yaşama, özel gereksinimli bireylere yönelik farkındalık, farklılıkları tanıma ve saygı ile özel gereksinimli bireylerin yaşamının kolaylaştırılması ve bunun farkında olma olmak üzere beş tema bulunmuştur.

Tema 1. Eğitim

Araştırmanın verilerinin analizi sonucu elde edilen ‘‘Eğitim Teması’’ kaynaştırma eğitimi ve özel eğitim olmak üzere iki alt tema çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu alt temaları oluşturan kategoriler incelendiğinde ebeveynlerin büyük bir çoğunluğunun kaynaştırma eğitimine olumlu baktığı, normal gelişim gösteren çocuklarının özel gereksinimli çocuklarla birlikte eğitim almalarına olumlu baktıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucu Anne 4 ‘‘...isterdim çünkü farklı çocukların duygularını, düşüncelerini, onlarla birlikte hareket etmesini, neler yaşadıklarını, neler yaptıklarını her şekilde anlamasını isterdim ve ona yardımcı olmasını isterdim...’’ şeklinde ifade etmektedir. Bu sonucu bir diğer ebeveyn ise Anne 7 şeklinde vurgulamıştır. Normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarının farklılıkları görmesi, tanınması açısından kaynaştırma eğitime olumlu baktığı, kaynaştırma eğitiminin çocukların farklılıkları kabul etme ve saygı duymayı erken yaşta edinmelerini kolaylaştırdığını, aynı zamanda da çocukların yardımlaşma, paylaşma ve iş birliği becerilerinin doğal süreçte geliştiğini belirtmektedirler. Buna karşın ebeveynlerden bazıları özel gereksinimli bireylerin kaynaştırma uygulamasına alınırken engel türüne göre alınması gerektiğini vurgulamış, Anne 10 bu durumu ‘‘Zihinsel engelli hariç diğer engellilerle aynı sınıfta eğitim alması gerektiğini düşünüyorum.’’ şeklinde ifade ederken benzer şekilde Anne 6 da ‘‘...fiziksel engelli olursa sorun değil...’’ diyerek kendi çocuklarının özel gereksinim türüne göre birlikte eğitim almaları gerektiğini ifade etmektedirler.

Ebeveynlerin görüşleri değerlendirildiğinde ebeveynlerin kendi çocuklarının özel gereksinimli öğrenciler ile eğitim almasını desteklerken, bazı ebeveynler ise çocuklarının birlikte eğitim aldıkları özel gereksinimli çocukların özel gereksinim türünün kendileri için önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Tema 2. Bir Arada Yaşama Teması

Araştırmanın veri analizi kısmında elde edilen ‘‘bir arada yaşama’’ teması ebeveynlerin çocuklarının kendilerinden farklı bireylerle bir arada yaşamalarını istedikleri

belirtmiştir. Bu temayı oluşturan veriler incelendiğinde ebeveynlerin çoğu özel gereksinimli bireylerin toplumdan dışlanmaması, toplumla kaynaşması ve toplumda öncelik tanınması gerektiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonucu destekleyen ebeveynlerden Anne 3 “...onların da sağlıklılar gibi yaşam standartlarında beraberce yaşayabildikleri, dışlanmadıkları biri olmalarını isterdim...” şeklinde ifade ederken, benzer şekilde Anne 5 ise “...özür olarak değil de hayatın içinden bir parça olarak anlatmalıyız...Üzülmek yerine normal insanlar gibi onların da yaşamını kolaylaştıracak şekilde anlatılmalı.” şeklinde vurgu yapmıştır. Ebeveynlerden Anne 9 ise özel gereksinimli bireylerin gereksinim türlerine vurgu yaparak “...bir kere tanımamız gerektiğini düşünüyorum. Otistik ne demek, down sendromlu ne demek ya da doğumdan kaynaklı travmalardan olan çocuklardaki farklılıkların anlatılarak bilinçlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum” ifadesini kullanmıştır. Ebeveynlerin görüşleri değerlendirildiğinde vurgu yaptıkları gibi özel gereksinimli bireyler ile bir arada yaşanılmasının önemli olduğu, özel gereksinim türünün bilinmesinin toplumsal kabulü kolaylaştırdığı, özel gereksinimli bireylerin normal bireyler gibi kabul edilmesi gerektiğini belirterek normalleşmenin bir arada yaşamının önkoşulu olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte bir arada yaşamaya yapılan vurguların en önemlisi de kendi çocuklarının özel gereksinimli bireylerle bir arada yaşamalarının kendi çocuklarının farklılıklarla bir arada yaşama becerisini desteklediğini belirtmektedirler.

Tema 3. Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Farkındalık

Araştırmanın veri analizi elde edilen “engellilere yönelik farkındalık” teması ile ebeveynlerin çoğu yapılan sosyal sorumluluk projelerinin arttırılması, bilinçlendirme çalışmaları için özel eğitim ve özel gereksinimli bireyler hakkında eğitimler düzenlenmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu bağlamda ebeveynlerden Anne 10 “...kesinlikle arttırılması gerektiğini, seslerinin daha fazla duyurulması gerektiğini düşünüyorum...” şeklinde ifade ederken Anne 9’da “Genelde vakıf kaynaklı yani bu tarz ailelerin birleşerek ses çıkarttıklarını düşünüyorum. Herkes kendi acısının merhemi olmaya çalışıyor herkesin bu konuda daha duyarlı olması için devlet tarafından daha büyük sosyal projelerin olması gerektiğini düşünüyorum.” ifadesini kullanarak yapılanların tam olarak amacına ulaşmadığını, yeterli farkındalığı yaratamadığını dile getirmiştir. Özel gereksinimli bireylerin farkına varmak konusunda özellikle anne ve babaların neler yapabileceği konusunda Anne 7 “Seminer düzenlenebilir. Bazen bizler de bilemiyoruz ne yapılması, nasıl davranmamız gerektiğini çünkü o çocukların da psikolojilerini bilemiyoruz...” şeklinde mevcut durumu özetlemeye çalışmıştır. Ebeveynlerin görüşleri değerlendirildiğinde özel gereksinimli bireylere yönelik

eğitim, seminer, konferans gibi farkındalık çalışmalarının arttırılması, özel gereksinimli bireylere yönelik yeteri düzeyde farkındalığın olmadığı, ebeveynlere özel eğitim ve özel gereksinimli bireyler hakkında bilinçlendirme çalışmalarının yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte özel gereksinimli bireylere yönelik karar vericilerin rolüne dikkat çekilmiş, bu konuda devletin sorumluluklarının olduğunu belirtmişlerdir.

Tema 4. Farklılıkları Tanıma ve Saygı

Araştırmanın verilerinin analizinden “farklılıkları tanıma ve saygı” teması bulunmuştur. Bu tema kapsamında veriler incelendiğinde çalışma grubunu oluşturan 17 ebeveynden 9’nun çocuğunun özel gereksinimli bireyler hakkında sorular sorduğunu, 8 ebeveynin ise çocuğunun özel gereksinimli bireyler hakkında herhangi bir soru sormadığını belirtmişlerdir. Çocuğu tarafından özel gereksinimli bireyler hakkında soruyla karşılaşmayan ebeveynlerin çocuklarının etrafında çok fazla engelli birey görmediklerini, bu yüzden soruyla karşılaşmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu duruma vurgu yapan ebeveynlerden Anne 15 “...soruyla karşılaşmadım çünkü daha önce hiç engelli biriyle karşılaşmadı ya da dikkatini çekmedi ya da çevremizde yok” şeklinde ifade ederken; Anne 6 ise “...çok nadir soruyla karşılaştım çocuğum fazla etrafında görmediği için... ifadesini kullanmıştır. Soruyla karşılaşan ebeveynler ise çoğunlukla çocuklarının özel gereksinim türünden yola çıkarak soru sorduklarını belirtmişlerdir. Ebeveynlerden Anne 16 “...tekerlekli sandalyeli birilerini gördü oğlum. Gördüğünde “aaa anne ne güzel arabaları var” dedi. Bende onların hasta olduklarını, bunu kullanmak durumunda olduklarını, bir hastalık sonucunda yürüyemediklerini söyledim.” Anne17 de benzer şekilde “Görme engellilerle ilgili birkaç kere soru sordu ‘nasıl hiçbir şey görmüyorlar’ ifadesi ile vurgu yapmıştır. Ebeveynler çocuklarının özel gereksinimli bireylerin özel gereksinim türüne göre sorular sorduklarını, buna karşın çocukların sorularını yanıtlamada yetersiz kaldıkları ve çocukların özel gereksinimli bireylerin özel gereksinim türlerinden kaynaklı farklılıklarını tanımaya çalıştıkları vurgulanmıştır.

Ebeveynlere özel gereksinimli bireyleri çocuklarınıza nasıl anlatırsınız sorusu sorulduğunda ebeveynlerden bazılarının endişelendiklerini, çocuklarının ayırım yapmasından çekindiğini belirtmişlerdir.

“Ayırım yapmaması önemli. Konuşurken insan tereddüt ediyor sanki bir ayırım yapacak gibi onlar engelli biz değiliz gibi keskin bir şey olsun istemiyorum onların da bizim gibi olduğunu ama zihinsel engellilerde daha bebeklikten gelen bir şey olduğunu söylüyorum. Fazla gelişemediğini ama bizler gibi olduğunu söylüyorum” (Anne 8)

Anne 8'in ifadeleri incelendiğinde çocuklarının ayırım yapabileceği kaygısı ile birlikte mümkün olduğunca özel gereksinimli bireylerin özel durumlarını normalleştirmeye çalıştığı görülmektedir. Ebeveynlerden bazıları da benzer şekilde özel gereksinim durumunu normal gördüklerini ve çocuklarına da normallik vurgusu yaparak anlatacaklarını belirtmişlerdir. Bu noktada Anne 5 "*Öncelikle hepimizin bir engelli adayı olduğunu söyleyebiliriz. Doğuştan ya da sonradan bunun kazanılabilecek bir durum olduğunu açıklamaya çalışabilirim*" ifadesi ile durumu açıkladıkları görülmüştür. Ebeveynlerin farklılıkları tanıma ve saygı teması kapsamına giren ifadeleri değerlendirildiğinde normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli bireyleri gördüklerinde hemen dikkatlerini çektiği ve ebeveynlerine özel gereksinimli bireyler hakkında soru sordukları görülmüştür. Buna paralel olarak ebeveynlerin özel gereksinimli bireyleri kendi çocuklarına anlatmada endişelendikleri ama buna endişeye rağmen çocuklarına özellikle normallik vurgusu yaparak anlatmaya çalıştıkları belirtilmiştir.

Tema 5. Özel Gereksinimli Bireylerin Yaşamının Kolaylaştırılması ve Bunun Farkında Olma

Araştırmanın verilerinin analizinden elde edilen "özel gereksinimli bireylerin yaşamının kolaylaştırılması ve bunun farkında olma" tema doğrultusunda ebeveynlerin genelde çevre düzenlemelerinin özel gereksinimli bireyler için uygun olmadığını, özel gereksinimli bireylerin yaşamını kolaylaştırmak adına yapılanların da yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Bu noktada ebeveynlerin vurguladıkları özel gereksinimli bireylere yönelik yapılmış çevre düzenlemelerine bireylerin duyarsız olduğunu belirtmişlerdir. Ebeveynlerden Anne 12 "*...vasat bir durumda zaten hiçbir hak tanınmıyor. Adam kaldırıma park ediyor biliyor engelli rampası olduğunu ama üstüne park ediyor çok duyarsızlar bu konuda*" şeklinde duyarsızlığa vurgu yapmıştır. Ebeveynlerden Anne 8 ise "*...yeterli değil bazen görüyorum görme engelliler için kabarık yerler var ama bir yere kadar gidiyor sonra yok. Sanki kısıtlanmışlar gibi buradan çıkma der gibi. Yanında birisi varsa ancak çıkabiliyorlar, kendi çabalarıyla biraz daha kendilerini geliştirirlerse...*" vurgusu yaparak özel gereksinimli bireyler için yapılan çevre düzenlemelerinin çoğunlukla yetersiz olduğu, düzenlemelerin nispeten olduğu yerlerinde bireyler tarafından gereksiz bir şekilde işgal edildiği ve bunun özel gereksinimli bireylerin kamusal alanı ve sosyal hayatı kullanmalarında kısıtlayıcı bir sonucu ortaya çıkardığını belirtmişlerdir.

Ebeveynlere çocuklarının çevre düzenlemelerini hakkındaki görüşleri sorulduğunda çocukların özel gereksinimli bireylere yönelik işaretleri tanıdıklarını belirtmişlerdir. Ebeveynlerden Anne G4 "*...sarı çizgiyi gösterdiğimiz zaman anlıyor çünkü genelde onların*

üzerinden gidiyor. Özellikle gözlerini kapatıp gitmeye gayret ediyor.” Anne 8 ise çocukları için “sarı çizgileri biliyor, plakalarda görünce engelli işaretini tanyor” ifadesine vurgu yaparak çocukların özel gereksinimli bireylere yönelik yapılan düzenlemelerin ve işaretlerin farkında oldukları ve ne amaçla kullandıklarını bildiklerini belirtmişlerdir. Ebeveynlerin bu tema çerçevesinde görüşleri incelendiğinde öncelikle özel gereksinimli bireylerin yaşamlarının kolaylaştırılması noktasında duyarlı oldukları, bu konuda farkındalık düzeylerinin de yüksek olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte çocukların da özel gereksinimli bireylere yönelik çevre düzenlemelerini algıladıkları ve özel gereksinimli bireyleri ifade eden sembolleri tanıdıkları saptanmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın bulguları incelendiğinde ebeveynlerin çocuklarının özel gereksinimli öğrenciler ile birlikte eğitim almalarına olumlu yaklaştıkları, çocuklarının özel gereksinimli öğrencilerle bir arada yaşamlarının önemli olduğunu, özel gereksinimli bireylere yönelik farkındalıklarının olduğu, farklılıkları tanıma ve saygının erken yaşlardan itibaren kazandırılması gerektiğine vurgu yapıldığı ve özel gereksinimli bireylerin yaşamının kolaylaştırılması ve bunun farkında oldukları saptanmıştır.

Ebeveynlerin normal gelişim gösteren çocuklarının özel gereksinimli çocuklarla bir arada eğitim almalarının çocuklarının sosyal becerilerini desteklediğini, kaynaştırma öğrencisinin davranışlarını tolere edebildiğini, çocuklarının kaynaştırma öğrencisine yardım etme, iş birliği, dayanışma, paylaşma gibi doğrudan ya da dolaylı bir şekilde çocukların davranışlarında değişikliklerin meydana geldiği belirtilmiştir. Yapılan araştırmalar (Akmeşe & Kayhan, 2014; Altundağ, Ural, Eratay & Aydoğan, 2017; Demir, 2016; Sylvester, Donnell, Gray, Higgins & Stalker, 2014) kaynaştırma öğrencileri ile birlikte eğitim ortamını paylaşan ve eğitim alan çocukların sosyal becerilerinin desteklendiği, tutum ve davranışlarında olumlu yönde ilerlediği ve özel gereksinimli öğrencilerin kabul süreçlerinin çevrelerindeki farklılıklara yönelik olumlu yönde değişim gösterdiğini saptamıştır.

Özel gereksinimli bireylerin farkında olma ve bir arada yaşama yönelik elde edilen sonuç incelendiğinde hem ebeveynlerin hem de çocukların özel gereksinimli bireylerin farkında oldukları, bu farkındalığın kamusal alanların paylaşımı, günlük hayatta karşılaşmalar ile gerçekleştiği ve bunun çocukların tutumlarına doğrudan yansıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Jones, Stalker, Franklin, Fry, Cameron ve Taylor (2017) yaptıkları araştırmada özel gereksinimli çocukların sosyal alanları kullanabilmelerinin çocukların, ailelerin ve profesyonellerin farkındalıkları ile ilişkili olduğunu saptamışlardır. Benzer şekilde (Bryan,

1976) özel gereksinimli çocukların buldukları sınıflarda normal gelişim gösteren çocukların reddedici tutumlarının azaldığı, bir arada yaşama ve farkındalık düzeylerinin yükseldiğini bulunmuştur. Özel gereksinimli çocukların özellikle okul ortamında normal gelişim gösteren çocuklarla bir arada yaşadıkları, okul dışında ise sosyal yaşamdan neredeyse izole edildikleri saptanmıştır (Knight, Petrie, Zuurmond & Potts, 2009).

Ebeveynlerin özel gereksinimli bireylerin farkında olmaları, farklılıklarına saygı duymaları ve çocuklarında da bu farkındalığın olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte özel gereksinimli bireylerin yaşamlarının kolaylaştırılması ve bunun farkında olunmasının çocuklar tarafından doğrudan algılandığı ebeveynlerinde bu farkındalığı kendi çocuklarında gözlemledikleri bulunmuştur. Ebeveynlerin özel gereksinimli çocuklar ile kendi çocukları arasında karşılaştırma yaparak farklılık ve farkındalık düzeylerinin yükseldiği, bu farkındalığın aynı zamanda bilinçlenme ile gerçekleştiği saptanmıştır (Öncül & Batu, 2005). Bununla birlikte özel gereksinimli bireylerin yaşamlarının kolaylaştırılması için yapısal ve çevresel düzenlemelerin özel gereksinimli bireylere önemli bir yaşam alanı yarattığı bunun aynı zamanda özel gereksinimli bireyleri görünür kılarak onlara yönelik tutumların olumlu değişim gösterdiği saptanmıştır (Butler & Bowlby, 1997). Bununla birlikte sosyal alanların kullanımı için toplumsal kolaylaştırıcıların önemli bir rolünün olduğu ve toplumsal kolaylaştırıcının en küçük biriminin ise aile olduğu, aile içerisinde özel gereksinimli bireylere yönelik tutumun aile üyelerinin tümünde görülebildiği de ortaya konmuştur (Dunn & Cutting, 1999).

Sonuç olarak, ebeveynlerin özel gereksinimli bireylerin farkında oldukları, özel gereksinimli bireylerle okul gibi ortak yaşam alanlarını kullanımının normal gelişim gösteren çocukları olumlu yönde etkilediğini, özel gereksinimli bireylerin farklılıklarına saygının öncelikle onları tanıma ile gerçekleştiğini vurgulamışlardır. Bununla birlikte özel gereksinimli bireylerin yaşamlarının kolaylaştırılması için ebeveynler bu yaşam alanlarının amacının dışında kullanılmamasını belirtmiş ve bunların farkında olunması için özel gereksinimli bireyler için hazırlanmış çevrenin bilinmesi gerektiğini aynı zamanda da çocukların da bu çevresel düzenlemelere ilişkin kullanım amaçlarını bildiklerini belirtmişlerdir.

Kaynakça

- Akmeşe, P. P., & Kayhan, N. (2014). Investigation of parental involvement in the education of pre-school and primary school-level special needs students. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, 43(2), 39-56.
- Altundağ, M., Ural, M., Eratay, E., & Aydoğan, Y. (2017). Yetersizliği Olan ve Olmayan Okulöncesi Çocuklara Verilen Seramik Eğitimi ve Uygulamaların Değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1-16.
- Ballard, K. (2016). Children and disability: Special or included. *Waikato Journal of Education*, 10(1), 315-326
- Beyazkürk, D., Anliak, Ş., & Dinçer, Ç. (2007). Çocuklukta akran ilişkileri ve arkadaşlık. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, 26, 13-26.
- Bryan, T. H. (1976). Peer popularity of learning disabled children: A replication. *Journal of Learning Disabilities*, 9(5), 307-311.
- Butler, R., & Bowlby, S. (1997). Bodies and spaces: an exploration of disabled people's experiences of public space. *Environment and Planning D: Society and Space*, 15(4), 411-433.
- Creswell, J.W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çulhaoğlu-İmrak, H., & Sığırtmaç, A. (2010). Kaynaştırma uygulanan okulöncesi sınıflarında akran ilişkilerinin incelenmesi. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 3(1), 38-65.
- Demir, Ş. (2016). Okul öncesi kaynaştırma sınıflarındaki öğretmenlerin, özel gereksinimli ve risk grubu çocukların sınıf içi davranışlarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 17(2), 141-159.
- Dunn, J., & Cutting, A. L. (1999). Understanding others, and individual differences in friendship interactions in young children. *Social Development*, 8(2), 201-219.
- Dunn, J., Brown, J., Slomkowski, C., Tesla, C., & Youngblade, L. (1991). Young children's understanding of other people's feelings and beliefs: Individual differences and their antecedents. *Child development*, 62(6), 1352-1366.
- Hall, E. (2004). Social geographies of learning disability: narratives of exclusion and inclusion. *Area*, 36(3), 298-306.
- Harter, S. (1981). A model of mastery motivation in children: Individual differences and developmental change. In *Aspects of the development of competence: The Minnesota symposia on child psychology* (Vol. 14, pp. 215-255). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Huckstadt, L. K., & Shutts, K. (2014). How young children evaluate people with and without disabilities. *Journal of Social Issues*, 70(1), 99-114.
- Johnson, B. & Christensen, L. (2014). *Eğitim araştırmaları: Nitel, nicel ve karma yaklaşımlar*. S. B. Demir (Çev. Ed.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Jones, C., Stalker, K., Franklin, A., Fry, D., Cameron, A., & Taylor, J. (2017). Enablers of help-seeking for deaf and disabled children following abuse and barriers to protection: a qualitative study. *Child & Family Social Work*, 22(2), 762-771.

- Karaca, N. H., Gündüz, A., & Aral, N. (2011). Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal davranışının incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 4(2),65-76
- Knight, A., Petrie, P., Zuurmond, M., & Potts, P. (2009). 'Mingling together': promoting the social inclusion of disabled children and young people during the school holidays. *Child & Family Social Work*, 14(1), 15-24.
- Mavropoulou, S., & Sideridis, G. D. (2014). Knowledge of autism and attitudes of children towards their partially integrated peers with autism spectrum disorders. *Journal of autism and developmental disorders*, 44(8), 1867-1885.
- McConkey, R., Dowling, S., Hassan, D., & Menke, S. (2013). Promoting social inclusion through unified sports for youth with intellectual disabilities: a five-nation study. *Journal of intellectual disability research*, 57(10), 923-935.
- Nasibullov, R. R., Kashapova, L., & Shavaliyeva, Z. S. (2015). Conditions of formation of social successfulness of students with disabilities in the system of continuous inclusive education on the basis of value approach. *International Journal of Environmental and Science Education*, 10(4), 543-552.
- Oruç, C. (2010). Okul öncesi dönem çocuğunda ahlaki değerler eğitimi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 1(2), 37-61.
- Öncül, N., & Batu, S. (2005). Normal gelişim gösteren çocuk annelerinin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 6(2), 37-54.
- Sermier Dessemontet, R., & Bless, G. (2013). The impact of including children with intellectual disability in general education classrooms on the academic achievement of their low-, average-, and high-achieving peers. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 38(1), 23-30.
- Sherlaw, W., Lucas, B., Jourdain, A., & Monaghan, N. (2014). Disabled people, inclusion and policy: better outcomes through a public health approach? *Disability & Society*, 29(3), 444-459.
- Simplican, S. C., Leader, G., Kosciulek, J., & Leahy, M. (2015). Defining social inclusion of people with intellectual and developmental disabilities: An ecological model of social networks and community participation. *Research in developmental disabilities*, 38, 18-29.
- Sylvester, J., Donnell, N., Gray, S., Higgins, K., & Stalker, K. (2014). A survey of disabled children and young people's views about their quality of life. *Disability & Society*, 29(5), 763-777.
- Şahin, F., & Güldenoğlu, B. (2013). Engelliler konusunda verilen eğitim programının engellilere yönelik tutumlar üzerindeki etkisi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 214-239.
- Şengün, M. (2007). Ahlak gelişimin psiko-sosyal dinamikleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23(23), 201-221.
- Vural, S., & Yücesoy, Ş. (2003). Türkiye'de özel gereksinimli bireylere yönelik hizmetlerin yasal yapılanmasında Avrupa Birliği'ne uyum çabalarının yansımaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 141-158.
- Yağmurlu, B., Sanson, A., & Köymen, S. B. (2005). Ebeveynlerin ve çocuk mizacının olumlu sosyal davranış gelişimine etkileri: Zihin kuramının belirleyici rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55), 1-20.

Yıldırım A., & Şimşek H. (2016) *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10.Baskı)
Ankara:Seçkin Yayıncılık.